

Kerngegevens ontwikkeling waterschapsheffingen 2009-2015

dr. C. Hoeben

COELO

Centrum voor Onderzoek van de Economie van de Lagere Overheden

Kerngegevens ontwikkeling waterschapsheffingen 2009-2015

Corine Hoeben

COELO
Centrum voor Onderzoek van de Economie van de Lagere Overheden
Faculteit Economie en Bedrijfskunde
Rijksuniversiteit Groningen
www.coelo.nl

COELO-rapport 15-4

ISBN 978-90-76276-96-0

© COELO, Groningen, 2015

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming. Aan het verzamelen en het verwerken van de gegevens voor deze uitgave is de grootst mogelijke zorg besteed. Iedere aansprakelijkheid voor de gevolgen van activiteiten die op basis van deze gegevens worden ondernomen wordt echter afgewezen.

Erratum: Kerngegevens ontwikkeling waterschapsheffingen 2009-2015

Heffing ongebouwd in Scheldestromen

Voor Scheldestromen was een verkeerde tarief opgenomen voor de heffing ongebouwd in 2015. Het gewogen gemiddelde tarief in 2015 is 68 euro, de heffing stijgt ten opzichte van 2014 met 1,7 procent. De gemiddelde jaarlijkse stijging ten opzichte van 2009 is 1,7 procent.

Inhoud

0.	Voorwoord	6
1.	Inleiding	7
1.1.	Inhoud	7
1.2.	Gegevens	8
1.3.	Opzet	9
2.	Belangrijkste ontwikkelingen	10
3.	Ontwikkelingen per tarief	13
3.1.	Zuiveringsheffing	13
3.2.	Ingezetenenheffing	15
3.3.	Heffing gebouwd	19
3.4.	Heffing ongebouwd	22
3.5.	Heffing natuur	25
	Verantwoording	27
	Bijlage Waterschappen in 2015	29

O. Voorwoord

De gegevens die worden gebruikt in dit rapport zijn verzameld in samenwerking met de Unie van Waterschappen en het Centraal Bureau voor de Statistiek. De onderzoeker dankt de medewerkers van de waterschappen voor hun bereidwilligheid bij het invullen van het vragenformulier en het aanleveren van aanvullende informatie.

Wij zijn de Waarderingskamer erkentelijk voor het beschikbaar stellen van gegevens met betrekking tot de woz-waardeontwikkeling. Verder is dank verschuldigd aan Maarten Allers, Jacob Veenstra en Klaas Kwakkel voor commentaar op een eerdere versie van dit rapport. Vanzelfsprekend berust de verantwoordelijkheid voor eventueel resterende onvolkomenheden bij de auteur.

1. Inleiding

1.1. Algemeen

Nederland verkeert in de unieke positie dat er een afzonderlijke bestuurslaag is voor het waterbeheer: de waterschappen. Waterschappen dekken net als andere (decentrale) overheden kosten door belastingen te heffen. Maar in tegenstelling tot provincies en gemeenten dekken waterschappen hun uitgaven grotendeels uit belastingopbrengsten. Wanneer een waterschap te maken krijgt met hogere kosten dan betekent dit over het algemeen dat belastingtarieven hoger worden.

Waterschappen hebben de afgelopen jaren nieuwe taken gekregen. Zij hebben het beheer van muskus- en beverratten overgenomen van provincies. Daarnaast bekostigen zij nu een deel van het Hoogwaterbeschermingsprogramma (HWBP). Dit programma, dat de verbetering van de primaire waterkeringen regelt (bij de zee, het IJsselmeer en bij de grote rivieren), werd tot 2011 bekostigd door het Rijk. Vanaf 2011 zijn waterschappen financieel gaan bijdragen. In 2015 wordt de helft van de kosten van het HWBP opgebracht door de waterschappen en de andere helft door het Rijk. Beide dragen 181 miljoen euro per jaar bij.

1.2. Waterschapshellingen

Waterschappen kennen verschillende heffingen. De belangrijkste heffingen zijn de zuiveringsheffing, watersysteemheffing en wegenheffing. Met de *zuiveringsheffing* wordt de afvalwaterzuivering bekostigd. Met de *watersysteemheffing* worden de waterkering (het dijkonderhoud), de waterbeheersing (de waterhoeveelheid in sloten en plassen), het waterkwaliteitsbeheer (kwaliteit van oppervlaktewateren) en in één waterschap (Scheldestromen) het wegenbeheer bekostigd. Er zijn nog vier waterschappen die een deel van het wegennet onderhouden. Zij bekostigen het wegenonderhoud via een afzonderlijke *wegenheffing*.

De zuiveringsheffing is een bedrag per vervuilingseenheid. Een eenpersoonshuishouden betaalt standaard voor één vervuilingseenheid, een meerpersoonshuishouden (twee en meer personen) voor drie. Bedrijven kunnen een forfaitair bedrag betalen. Bij grotere bedrijven wordt vervuiling vaak bepaald op basis van meting.

De watersysteemheffing en wegenheffing bestaan beide uit vier verschillende tarieven:

1. de ingezetenenheffing, een tarief per huishouden betaald door huishoudens;
2. de heffing gebouwd, betaald door eigenaren van gebouwen (vooral huiseigenaren). Het tarief is een percentage van de woz-waarde.
3. de heffing ongebouwd, betaald door eigenaren van ongebouwde grond voor zover het geen natuurgrond is (vooral agrariërs). Het tarief is een bedrag per hectare.

4. de heffing natuur, betaald door eigenaren van natuurgrond. Het tarief is, net als de heffing ongebouwd, een bedrag per hectare.

De tarieven van de watersysteemheffing en de wegehheffing komen tot stand door de kosten die waterschappen maken voor het watersysteem (onder meer regelen van het waterpeil, dijkonderhoud, en kwaliteit van het oppervlaktewater) en voor het wegonderhoud om te slaan over de vier groepen belastingbetalers. Dit gebeurt op basis van het uitgangspunt dat de mate van belang bepalend is voor het aandeel in de kosten van een groep. Hoe dit belang moet worden bepaald is wettelijk vastgelegd in de Waterschapswet. Het aandeel van ingezetenen wordt bepaald op basis van de bevolkingsdichtheid in het waterschapsgebied. Het aandeel van de overige categorieën wordt vervolgens vastgesteld op basis van hun aandeel in de economische waarde van gebouwen (woz-waarde) en grond. De berekende percentages worden vastgelegd in een kostentoedelingsverordening.

1.3. Inhoud

Deze rapportage bevat een overzicht van de ontwikkeling van de tarieven van de zuiveringsheffing, de ingezetenenheffing, de heffing gebouwd, de heffing ongebouwd en de heffing natuur. Met de zuiveringsheffing wordt het transporteren en zuiveren van afvalwater bekostigd. Met de andere vier heffingen wordt vooral het watersysteembeheer (waterpeilbeheer, dijkonderhoud) bekostigd. Enkele waterschappen onderhouden (een deel van) het wegennet in het waterschapsgebied. Ook deze kosten worden gedekt uit de ingezetenenheffing en de heffingen gebouwd, ongebouwd en natuur.

In dit rapport geven we in ieder hoofdstuk steeds eerst de ontwikkeling van het tarief ten opzichte van 2014 weer. Op 18 maart 2015 worden verkiezingen gehouden voor de waterschapsbesturen. We geven daarom ook de tariefontwikkeling in de afgelopen bestuursperiode (2009-2015). Later dit jaar publiceert COELO de Atlas van de lokale lasten met kaarten over de belastingen en heffingen van gemeenten, provincies en waterschappen.

Omdat mogelijk de ligging van de verschillende waterschappen niet bij iedere lezer bekend is, is als bijlage een kaart toegevoegd met de waterschappen zoals die in 2015 bestaan.

1.4. Gegevens

De in dit rapport opgenomen gegevens zijn de tarieven zoals die door de waterschappen zijn vastgesteld. De getallen in de tabellen staan tegen een gekleurde achtergrond. Per kolom is ongeveer een derde blauw, een derde grijs en een derde rood. Hierdoor is in één oogopslag te zien welke waarden relatief laag (blauw) of hoog

(rood) zijn. Bij de keuze van de gehanteerde kleuren is zo veel mogelijk rekening gehouden met de visuele beperking van kleurenblinden.¹

1.5. Opzet

Hoofdstuk 2 van dit rapport vat de belangrijkste ontwikkelingen samen. Hoofdstuk 3 bespreekt in detail de tarieven van achtereenvolgens de zuiveringsheffing, de ingezetenenheffing, de heffing gebouwd, de heffing ongebouwd en de heffing natuur. Allereerst wordt de ontwikkeling 2014 - 2015 weergegeven. Vervolgens wordt de ontwikkeling van 2009 op 2015 weergegeven. Het rapport wordt afgesloten met een verantwoording van de gehanteerde methode.

¹ Hierbij is gebruik gemaakt van J. Walraven, *Kleurenblind. Zien en toch niet zien*, Blind Color, Arnhem, 2000.

2. Belangrijkste ontwikkelingen

Ontwikkeling op hoofdpunten 2014-2015

Tabel 1 zet de belangrijkste ontwikkelingen in 2015 op een rij. Het tarief van de zuiveringsheffing stijgt gemiddeld 0,7 procent (1 euro per vervuilingseenheid). De verwachte inflatie is 1,0 procent.² Gecorrigeerd voor inflatie is dus sprake van een daling van 0,3 procent. Gemiddeld betaalt een meerpersoonshuishouden in 2015 168 euro.

Huishoudens betalen gemiddeld 78 euro voor de ingezetenenheffing. Dat is een stijging van 2,9 procent ten opzichte van vorig jaar (2 euro).

Tabel 1 Overzicht ontwikkeling 2014-2015

	Tarief			Verandering (%)		
	Laagste	Gemiddelde	Hoogste	Kleinste stijging	Mutatie van gemiddelde	Grootste stijging
Zuiveringsheffing ^a	138	168	283	-8,0%	0,7%	4,6%
Ingezetenenheffing	37	78	116	-0,3%	2,9%	5,5%
Heffing gebouwd ^b	0,01709%	0,03435%	0,06236%	-4,8% ^c	3,3% ^c	25,7% ^c
Heffing ongebouwd ^d	42	73	184	-4,3%	3,7%	25,8%
Heffing natuur ^d	1,58	4,18	7,63	-8,2%	3,7%	13,4%

Gemiddelden zijn gewogen naar de grondslag. Tarieven zijn in euro's behalve waar anders aangegeven.

a Meerspersionshuishoudens.

b Percentage van de woz-waarde

c Gecorrigeerd voor de ontwikkeling van de woz-waarde

d Tarief per hectare

In 2015 is de peildatum van de woz-waarden (de grondslag voor de heffing gebouwd) verschoven van 1 januari 2013 naar 1 januari 2014. Daardoor is de waarde van de gemiddelde woning in de meeste waterschappen gedaald. De waterschappen hebben de tarieven van de heffing gebouwd aan deze ontwikkeling aangepast. Als we de mutatie van de heffing gebouwd corrigeren voor de ontwikkeling van de woz-waarde stijgt het tarief van de heffing gebouwd gemiddeld 3,3 procent (0,0011 procent van de woz-waarde). Gemiddeld betalen eigenaren van gebouwen 0,03435 procent van de woz-waarde voor de heffing gebouwd aan het waterschap.

² CPB (2014), *Decemberraming 2014*, Den Haag.

De tarieven van de heffing ongebouwd en heffing natuur zijn beide gemiddeld met 3,7 procent gestegen. Eigenaren van ongebouwde grond die geen natuur is (dat zijn vooral agrariërs) betalen gemiddeld 73 euro per hectare (3 euro meer dan vorig jaar). Het tarief van de heffing natuur is vele malen lager dan dat van de heffing ongebouwd. Gemiddeld betaalt een eigenaar van natuurgrond 4,18 euro per hectare (0,09 euro meer dan vorig jaar).

Voor huishoudens nemen de waterschapslasten in het geheel van de bijkomende woonlasten (dus naast huur of financiering eigen woning) overigens slechts een beperkt deel voor hun rekening (8 procent in 2014).³ Energie en water is veruit de grootste post.

Ontwikkeling op hoofdpunten 2009-2015

Op 18 maart 2015 worden waterschapsverkiezingen gehouden. In de meeste waterschappen zijn eind 2008 voor het laatst verkiezingen gehouden.⁴ Oorspronkelijk zouden in 2012 nieuwe verkiezingen worden gehouden. Om uiteenlopende redenen (lage opkomst bij verkiezingen (23 procent) en discussie over waterschapsbestuur en waterschapsverkiezingen, val van kabinet Rutte I) worden pas in 2015 opnieuw verkiezingen georganiseerd. Hoe zijn de tarieven de afgelopen zes jaar veranderd? Tabel 2 geeft de mutaties op hoofdlijnen.

Tabel 2 Overzicht gemiddelde jaarlijkse mutatie waterschapsheffingen 2009-2015

	Verandering (%)		
	Grootste daling	Mutatie van gemiddelde	Grootste stijging
Zuiveringsheffing	-0,6%	2,0%	6,4%
Ingezetenenheffing	-0,8 %	4,4%	9,3%
Heffing gebouwd ^a	-0,5%	3,4%	10,4%
Heffing ongebouwd	-0,6%	5,2%	11,0%
Heffing natuur	-9,3%	8,4%	14,7%

a Gecorrigeerd voor de ontwikkeling van de woz-waarde

De zuiveringsheffing stijgt gemiddeld met 2,0 procent per jaar. Het tarief per vervuilingseenheid is gemiddeld 6 euro hoger dan in 2009. De ontwikkeling varieert van een daling met gemiddeld 0,6 procent per jaar (Roer en Overmaas) tot een stijging met gemiddeld 6,4 procent per jaar (Delfland).

Het tarief van de ingezetenenheffing stijgt gemiddeld 4,4 procent per jaar, variërend van een daling met gemiddeld 0,8 procent per jaar (Zuiderzeeland) tot een stijging

³ Zie Atlas van de lokale lasten 2014, COELO, Groningen, 2014. Het aandeel van de waterschapslasten in bedrijfslasten kan niet worden bepaald. Hier zijn te weinig gegevens voor beschikbaar.

⁴ Uitzondering zijn waterschappen die tussen 2009 en 2015 zijn ontstaan uit een fusie. Hier zijn recenter verkiezingen gehouden.

met gemiddeld 9,3 procent per jaar (Groot Salland). Gemiddeld betalen ingezetenen in 2015 18 euro meer dan in 2009.

Eigenaren van gebouwen zijn tussen 2009 en 2015 gemiddeld (gecorrigeerd voor de waardeontwikkeling van gebouwen) 3,4 procent per jaar meer gaan betalen voor de heffing gebouwd. Ook hier zijn afwijkingen van het gemiddelde. De ontwikkeling varieert van een daling met gemiddeld 0,5 procent per jaar (Zuiderzeeland) tot een stijging met gemiddeld 10,4 procent per jaar (Aa en Maas).

Voor een hectare ongebouwde (niet-natuur)grond zijn eigenaren gemiddeld 5,2 procent per jaar meer gaan betalen. In 2015 betalen de eigenaren gemiddeld 19 euro meer dan in 2009. Dit verschilt van een daling met gemiddeld 0,6 procent (Zuiderzeeland) per jaar tot een stijging met gemiddeld 11,0 procent per jaar (De Dommel).

Voor een hectare natuurgrond zijn de eigenaren gemiddeld 8,4 procent meer gaan betalen. Het gaat om kleine bedragen (gemiddeld in 2015 4 euro per hectare, zie tabel 1, dat is 1,60 euro meer dan in 2009) waardoor een verandering procentueel al snel hoog uitvalt. De ontwikkeling varieert van een gemiddelde jaarlijkse daling met 9,3 procent (Amstel, Gooi en Vecht) tot een gemiddelde jaarlijkse stijging met 14,7 procent (Rijn en IJssel).

3. Ontwikkelingen per tarief

3.1. Zuiveringsheffing

De zuiveringsheffing is een tarief per vervuilingseenheid. Eenpersoonshuishoudens betalen voor één vervuilingseenheid. Zij betalen in 2015 gemiddeld 56 euro aan zuiveringsheffing (zie tabel 3). In Aa en Maas is het tarief van de zuiveringsheffing het laagst (46 euro) en in Delfland het hoogst (94 euro). Meerpersoonshuishoudens betalen drie keer zo veel (gemiddeld 168 euro).

Zeven waterschappen verlagen het tarief in 2015. Rijnland verlaagt het tarief het meest (8,0 procent). Het waterschap geeft met de verlaging een deel van de reserves terug aan de belastingbetaler. Hollandse Delta verhoogt het tarief het sterkst (4,6 procent). Dit komt vooral doordat het waterschap bezig is met bestandscontroles. Uit de controles is gebleken dat de grondslag van de belasting kleiner is dan in het verleden is begroot. Bij het vaststellen van het tarief voor 2015 is uitgegaan van de nieuwe, lagere grondslag. Om te voorkomen dat de opbrengst te laag wordt, wordt het tarief daarom extra verhoogd. Gemiddeld stijgt het tarief 0,7 procent (1 euro per vervuilingseenheid).

Tabel 3 Zuiveringsheffing (tarief in euro's)

	Tarief per vervuilingseenheid	Tarief meerpersoonshuishouden	Mutatie t.o.v. 2014
Aa en Maas	46	138	0,0%
Amstel, Gooi en Vecht	54	161	-0,4%
Brabantse Delta	53	158	1,0%
De Dommel	49	148	2,5%
De Stichtse Rijnlanden	61	183	2,5%
Delfland	94	283	2,5%
Fryslân	56	168	2,2%
Groot Salland	52	156	0,0%
Hollands Noorderkwartier	58	174	1,5%
Hollandse Delta	52	155	4,6%
Hunze en Aa's	77	231	3,6%
Noorderzijvest	63	189	-0,7%
Peel en Maasvallei	47	142	-4,0%
Reest en Wieden	60	181	-2,0%
Rijn en IJssel	47	141	4,0%
Rijnland	47	142	-8,0%
Rivierenland	55	164	1,2%
Roer en Overmaas	47	142	-2,2%
Scheldestromen	56	167	2,5%
Schieland en de Krimpenerwaard	56	169	-0,5%
Vallei en Veluwe	51	152	1,1%
Vechtstromen	50	150	1,8%
Zuiderzeeland	58	174	0,0%
Laagste	46	138	-8,0%
Gemiddelde	56	168	0,7%
Hoogste	94	283	4,6%

Legenda:

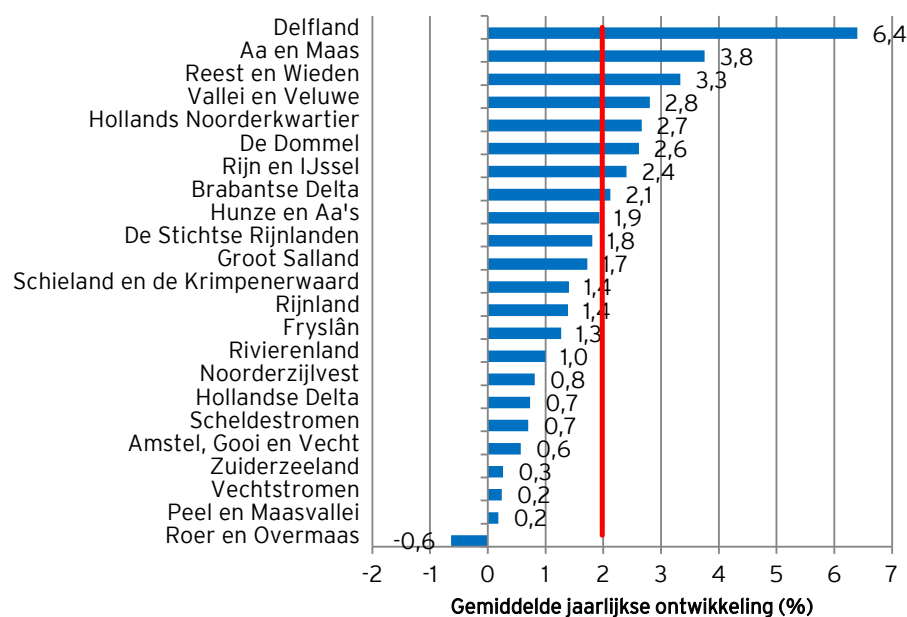
Relatief hoog
Rond de mediaan
Relatief laag

Figuur 1 geeft de ontwikkeling per waterschap in de afgelopen zes jaar weer. Tussen 2009 en 2015 is het tarief van de zuiveringsheffing gemiddeld 2,0 procent per jaar gestegen. Het tarief per vervuilingseenheid is gemiddeld 6 euro hoger dan in 2009.

De ontwikkeling varieert sterk. In één waterschap (Roer en Overmaas) is het tarief in 2015 lager dan in 2009. De daling is gemiddeld 0,6 procent per jaar in dit waterschap. Een meerpersoonshuishouden betaalt in dit waterschap 6 euro minder in 2015 dan in 2009. In Delfland is het tarief het sterkst gestegen. De gemiddelde jaarlijkse stijging bedraagt 6,4 procent. Een meerpersoonshuishouden betaalt in 2015 283 euro, dat was in 2009 195 euro, een verschil van 88 euro.

Figuur 1 Gemiddelde jaarlijkse ontwikkeling tussen 2009 en 2015 van de zuiveringsheffing

De rode lijn geeft de gewogen gemiddelde ontwikkeling in Nederland weer

3.2. Ingezetenenheffing

De ingezetenenheffing is een vast bedrag per huishouden. Het tarief hangt dus niet samen met bijvoorbeeld de grootte van het huishouden. Huishoudens betalen in 2015 gemiddeld 78 euro. Dat is 2,9 procent meer dan vorig jaar (2 euro). Het tarief is met 37 euro het laagst in De Dommel. In Delfland is de ingezetenenheffing het hoogst. Hier betaalt een huishouden 116 euro (zie tabel 4).

Eén waterschap, Zuiderzeeland, verlaagt het tarief. In Zuiderzeeland is in de begroting uitgegaan van een groter aantal ingezetenen dan vorig jaar. Omdat de grondslag groter is kan het tarief worden verlaagd. Het tarief stijgt het sterkst in Roer en Overmaas (5,5 procent). Het waterschap geeft aan dat de stijging nodig is omdat steeds meer huishoudens kwijtschelding aanvragen voor de waterschapsbelastingen. Meer kwijtschelding betekent dat de kosten worden verdeeld over een kleinere groep belastingbetalers. In Roer en Overmaas worden de gederfde inkomsten als gevolg van kwijtschelding van de ingezetenenheffing volledig verhaald op de ingezetenen. In de meeste andere waterschappen worden de gederfde inkomsten 'verdeeld' over alle belastingbetalers (ook eigenaren van grond en gebouwen).

Tabel 4 Ingezetenenheffing (in euro's)

	Ingezetenenheffing ¹	Mutatie t.o.v. 2014
Aa en Maas	55	0,9%
Amstel, Gooi en Vecht	103	4,3%
Brabantse Delta	49	2,5%
De Dommel	37	3,9%
De Stichtse Rijnlanden	68	3,0%
Delfland	116	1,5%
Fryslân	80	3,2%
Groot Salland	90	3,5%
Hollands Noorderkwartier ¹	114	2,9%
Hollandse Delta ¹	107	5,2%
Hunze en Aa's	69	1,7%
Noorderzijlvest	57	1,6%
Peel en Maasvallei	48	2,8%
Reest en Wieden	105	0,2%
Rijn en IJssel	47	4,0%
Rijnland	103	5,4%
Rivierenland ¹	87	0,0%
Roer en Overmaas	38	5,5%
Scheldestromen	84	2,0%
Schieland en de Krimpenerwaard ¹	93	0,0%
Vallei en Veluwe	49	3,7%
Vechtstromen	53	3,0%
Zuiderzeeland	69	-0,3%
Laagste	37	-0,3%
Gemiddelde	78	2,9%
Hoogste	116	5,5%

1 Waterschap met afzonderlijke wegenheffing.

Deze wordt in een deel van het beheersgebied wordt gehever

Het weergegeven tarief is het gewogen gemiddelde tarief

Legenda:

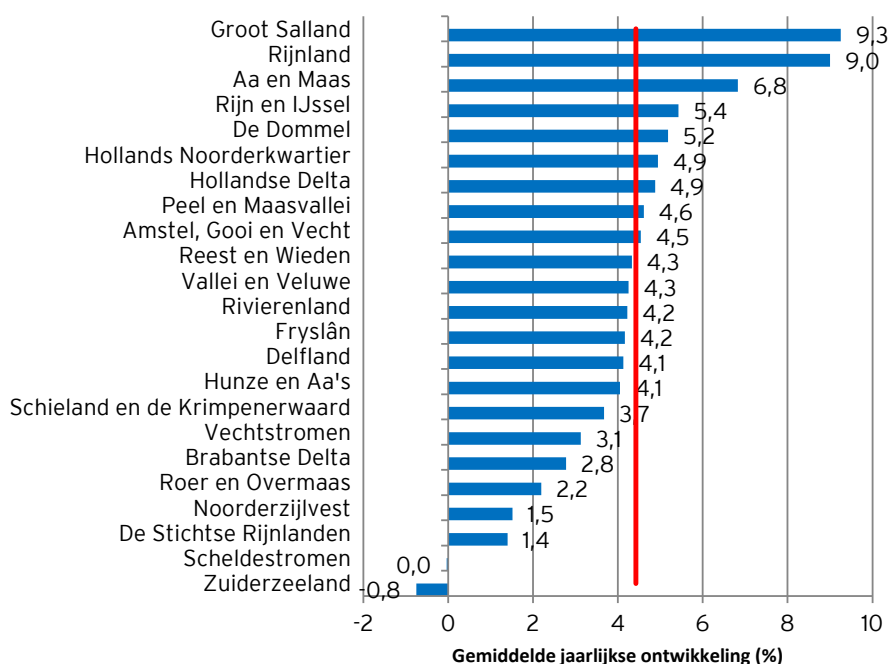
Relatief hoog

Rond de mediaan

Relatief laag

Figuur 2 Gemiddelde jaarlijkse ontwikkeling tussen 2009 en 2015 van de ingezetenenheffing

De rode lijn geeft de gewogen gemiddelde ontwikkeling in Nederland weer

Figuur 2 laat de gemiddelde jaarlijkse stijging sinds 2009 per waterschap zien. Gemiddeld zijn huishoudens jaarlijks 4,4 procent meer gaan betalen voor de ingezetenenheffing. Huishoudens betalen in 2015 gemiddeld 18 euro meer dan in 2009. De stijging is het hoogst in Groot Salland, waar huishoudens gemiddeld 9,3 procent per jaar meer betalen. In 2009 was de ingezetenenheffing 53 euro, in 2015 is dit gestegen tot 90 euro. In één waterschap, Zuiderzeeland, is het tarief voor ingezetenen gedaald. Huishoudens betalen hier gemiddeld 0,8 procent per jaar minder voor de ingezetenenheffing (de heffing is in 2015 3 euro lager dan in 2009).

3.3. Heffing gebouwd

Het tarief van de heffing gebouwd is een percentage van de woz-waarde (net als de onroerendezaakbelasting van gemeenten). In 2015 is het gemiddelde tarief 0,03435 procent van de economische waarde (tabel 5). Een huishouden betaalt in 2015 gemiddeld 74 euro voor de heffing gebouwd, 4 euro meer dan vorig jaar. Amstel, Gooi en Vecht heeft het laagste tarief (0,01709 procent van de woz-waarde), Fryslân het hoogste (0,06236 procent van de woz-waarde).

Het gemiddelde tarief stijgt, gecorrigeerd voor de waardeontwikkeling van woningen en niet-woningen, met 3,3 procent (0,0629 procentpunt). Het tarief daalt in vier waterschappen. De daling is het sterkst in Zuiderzeeland (met 4,8 procent). In 2014 bleek de daling van de woz-waarden minder groot te zijn dan werd verwacht op het moment dat de tarieven van de heffing gebouwd werden vastgesteld. Zoals alle waterschappen (en gemeenten) houdt het waterschap rekening met de ontwikkeling van de woz-waarde bij het bepalen van het tarief. Het tarief was door de verwachte daling van de woz-waarden in 2014 wat verhoogd. Die verhoging had achteraf minder sterk kunnen zijn. Dit wordt nu gecorrigeerd.

De grootste verhoging vinden we in Rijnland (25,7 procent, 0,0057 procentpunt). Hier zijn verschillende redenen voor. Allereerst geldt in Rijnland in 2015 een nieuwe kostentoedelingsverordening (zie blz. 8). Eigenaren van gebouwen betalen daardoor een groter deel van de kosten dan in 2014. Daarnaast heeft Rijnland hogere kosten door een storting voor een baggervoorziening en (net als andere waterschappen) door een hogere bijdrage aan het Hoogwater Beschermingsprogramma (HWBP).

Overigens kunnen de tarieven van de heffing gebouwd binnen een waterschap verschillen. Dit komt niet alleen door het wegenonderhoud dat sommige waterschappen in een deel van hun beheersgebied uitvoeren. Waterschappen kunnen hier een afzonderlijke heffing voor hanteren en vier van de vijf waterschappen die wegen onderhouden doen dit ook. Tarieven kunnen daarnaast verschillen doordat waterschappen tariefdifferentiatie mogen toepassen. Voor gebouwen die buitendijks staan of in waterbergingsgebieden mag het tarief maximaal 75 procent worden verlaagd, voor bemalen gebied en glasopstanden (kassen) mag het tarief worden verdubbeld. Dertien waterschappen maken gebruik van tariefdifferentiatie bij de heffing gebouwd. Voor die waterschappen worden gewogen gemiddelde tarieven weergegeven.

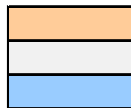
Tabel 5 Heffing gebouwd

	Heffing gebouwd ¹	Mutatie t.o.v. 2014 ²
Aa en Maas	0,03776	-0,1%
Amstel, Gooi en Vecht	0,01709	2,9%
Brabantse Delta	0,03150	-1,0%
De Dommel	0,01957	4,9%
De Stichtse Rijnlanden	0,02640	5,1%
Delfland	0,02700	1,3%
Fryslân	0,06236	2,4%
Groot Salland	0,04718	0,1%
Hollands Noorderkwartier	0,05523	3,5%
Hollandse Delta	0,04109	0,4%
Hunze en Aa's	0,05296	2,9%
Noorderzijlvest	0,05735	3,4%
Peel en Maasvallei	0,03357	2,2%
Reest en Wieden	0,05080	-2,2%
Rijn en IJssel	0,03093	0,4%
Rijnland	0,02770	25,7%
Rivierenland	0,04659	0,0%
Roer en Overmaas	0,02170	1,6%
Scheldestromen	0,06107	3,6%
Schieland en de Krimpenerwaard	0,03120	0,0%
Vallei en Veluwe	0,02060	1,9%
Vechtstromen	0,04029	0,4%
Zuiderzeeland	0,05490	-4,8%
Laagste	0,01709	-4,8%
Gemiddelde	0,03435	3,3%
Hoogste	0,06236	25,7%

Voor waterschappen die tariefdifferentiatie hanteren of wegheffing hanteren in een deel van het beheersgebied wordt een gewogen gemiddeld tarief weergegeven
 1 Percentage van de woz-waarde
 2 Gecorrigeerd voor de ontwikkeling van de woz-waarden

Legenda:

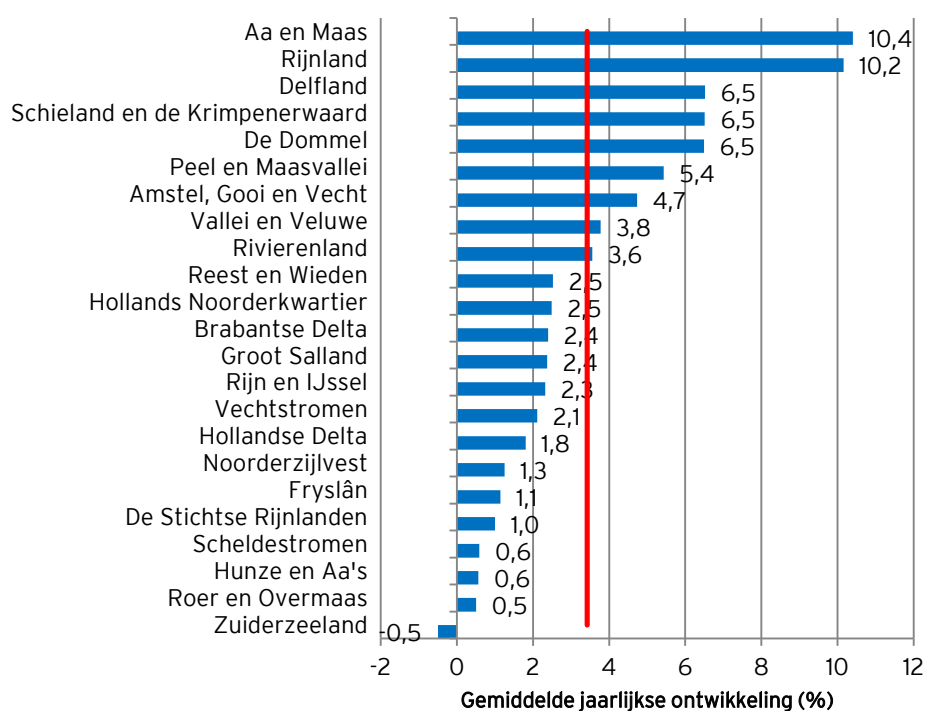
Relatief hoog
 Rond de mediaan
 Relatief laag

Figuur 3 laat de gemiddelde jaarlijkse stijging van de heffing gebouwd zien tussen 2009 en 2015. De stijging is gecorrigeerd voor de ontwikkeling van de woz-waarde in ieder waterschap. Tussen 2009 en 2015 stijgt het tarief van de heffing jaarlijks gemiddeld 3,4 procent.

In één waterschap (Zuiderzeeland) is het tarief gedaald (gecorrigeerd voor de ontwikkeling van de woz-waarden). De gemiddelde jaarlijkse daling in Zuiderzeeland is 0,5 procent. In de andere waterschappen is het tarief gestegen. De stijging is het sterkst in Aa en Maas. Eigenaren van gebouwen zijn hier tussen 2009 en 2015 gemiddeld 10,4 procent per jaar meer gaan betalen.

Figuur 3 Gemiddelde jaarlijkse stijging tussen 2009 en 2015 van de heffing gebouwd

De rode lijn geeft de gewogen gemiddelde ontwikkeling in Nederland weer

3.4. Heffing ongebouwd

De heffing ongebouwd wordt betaald door eigenaren van (niet-natuur)grond, vooral agrariërs. Net als bij de heffing gebouwd kan het tarief van de heffing ongebouwd verschillen binnen een waterschap. Alle waterschappen passen tariefdifferentiatie toe voor de heffing ongebouwd. Het tarief mag worden verlaagd voor grond in buitendijksgebied en voor grond die kan dienen voor waterberging (met maximaal 75 procent). Het tarief kan worden verhoogd voor grond in bemalen gebied en grond met wegen. In dit laatste geval mag het tarief in sommige waterschappen worden verhoogd met 400 procent.⁵ De tarieven die worden weergegeven in tabel 6 zijn gewogen gemiddelde tarieven.

Het tarief van de heffing ongebouwd varieert in 2015 van een tarief van 42 euro gemiddeld in Roer en Overmaas tot 184 euro gemiddeld in Delfland. Gemiddeld betaalt een eigenaar van grond 73 euro per hectare. Dat is 3 euro meer dan vorig jaar (stijging van 3,7 procent).

Het tarief stijgt het sterkst in Rijnland (25,8 procent, gemiddeld 21 euro per hectare). De voornaamste reden is net als bij de stijging van de heffing gebouwd dat het waterschap meer kosten heeft door een storting voor een baggervoorziening en door een hogere bijdrage aan het Hoogwater Beschermingsprogramma (HWBP). Het tarief daalt in één waterschap, te weten Hollands Noorderkwartier. Het tarief daalt daar met 4,3 procent (11 euro).

⁵ Zie Hoeben (2014), Reparatie waterschapswet verhoogt lasten huishoudens, Weekblad Fiscaal Recht, 7040, blz. 347-351 voor een verdere uitleg.

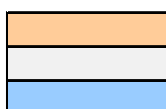
Tabel 6 Heffing ongebouwd (euro's per ha)

Gewogen gemiddelde tarieven

	Mutatie t.o.v. 2014	
	Heffing ongebouwd	
Aa en Maas	70	1,2%
Amstel, Gooi en Vecht	88	4,9%
Brabantse Delta	54	3,4%
De Dommel	45	7,4%
De Stichtse Rijnlanden	75	4,2%
Delfland	184	1,6%
Fryslân	65	5,0%
Groot Salland	75	4,2%
Hollands Noorderkwartier	145	-4,3%
Hollandse Delta	117	5,7%
Hunze en Aa's	56	2,2%
Noorderzijlvest	56	3,1%
Peel en Maasvallei	48	2,9%
Reest en Wieden	66	1,6%
Rijn en IJssel	48	1,2%
Rijnland	103	25,8%
Rivierenland	80	0,0%
Roer en Overmaas	42	5,6%
Scheldestromen	68	1,7%
Schieland en de Krimpenerwaard	126	0,0%
Vallei en Veluwe	43	4,3%
Vechtstromen	55	3,0%
Zuiderzeeland	81	1,1%
Laagste	42	-4,3%
Gemiddelde	72	2,8%
Hoogste	184	25,8%

Legenda:

Relatief hoog
Rond de mediaan
Relatief laag

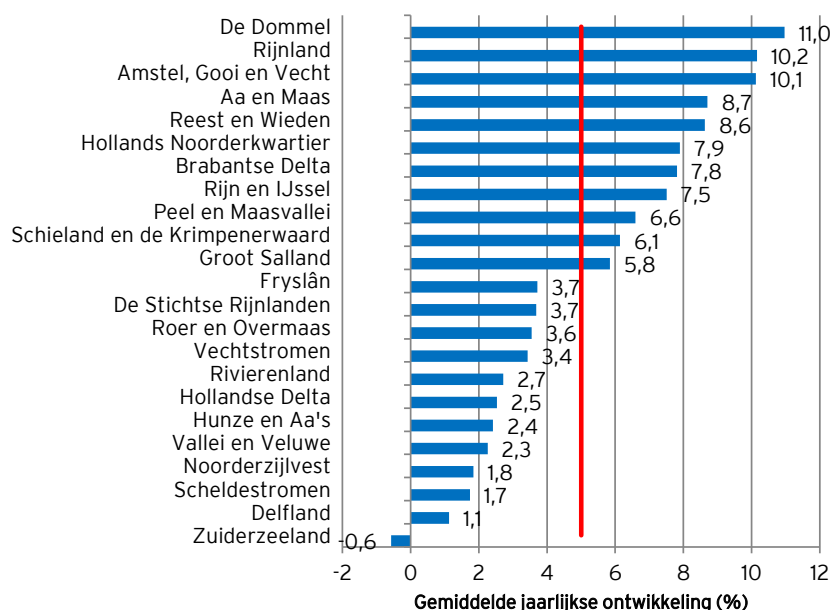

In figuur 4 is de gemiddelde jaarlijkse ontwikkeling tussen 2009 en 2015 van de heffing ongebouwd per waterschap weergegeven. Gemiddeld zijn eigenaren van ongebouwde grond (voor zover geen natuurgrond) jaarlijks 5,2 procent meer gaan betalen. Dat is een stijging van gemiddeld 54 euro naar gemiddeld 73 euro per hectare.

Het tarief is in één waterschap (Zuiderzeeland) gedaald. Eigenaren van ongebouwde grond, voor zover het geen natuurgrond is, betaalden in dit waterschap in 2009 gemiddeld 84 euro per hectare. In 2015 is dit 81 euro per hectare. Dat is een gemiddelde jaarlijkse daling van 0,6 procent per jaar.

In de meeste waterschappen is het tarief van de heffing gebouwd gestegen. De stijging is het sterkst in De Dommel, waar het tarief stijgt met gemiddeld 11,0 procent per jaar. In 2015 betalen eigenaren van ongebouwde grond 21 euro meer dan in 2009. Het tarief van de heffing ongebouwd in de Dommel is in 2015 nog wel fors lager dan het gemiddelde (45 euro per hectare, tegenover een landelijk gemiddelde van 73 euro).

Figuur 4 Gemiddelde jaarlijkse ontwikkeling tussen 2009 en 2015 van de heffing ongebouwd

De rode lijn geeft de gewogen gemiddelde ontwikkeling in Nederland weer

3.5. Heffing natuur

De heffing natuur is net als de heffing ongebouwd een tarief per hectare. Het tarief van 'natuur' is echter vele malen lager dan dat voor ongebouwd. Gemiddeld betaalt een eigenaar van natuurgrond 4,18 euro per hectare. Dat is 0,09 euro meer dan vorig jaar (2,3 procent). Het tarief is met 1,58 euro per hectare het laagst in De Dommel. Het hoogste tarief heeft Zuiderzeeland (7,63 euro).

In drie waterschappen betalen eigenaren van natuurgrond dit jaar een lager tarief dan vorig jaar. De daling is het grootst in Roer en Overmaas (8,2 procent). De stijging is het sterkst in Hollandse Delta (13,4 procent).

Tabel 7 Heffing natuur (euro's per ha)

	Heffing natuur	Mutatie t.o.v. 2014
Aa en Maas	2,60	4,0%
Amstel, Gooi en Vecht	2,87	-3,7%
Brabantse Delta	3,46	0,9%
De Dommel	1,58	6,0%
De Stichtse Rijnlanden	5,17	3,4%
Delfland	4,28	1,4%
Fryslân	4,41	2,4%
Groot Salland	2,91	5,1%
Hollands Noorderkwartier ¹	5,44	4,1%
Hollandse Delta ¹	5,84	13,4%
Hunze en Aa's	3,55	1,0%
Noorderzijlvest	3,61	0,3%
Peel en Maasvallei	3,16	2,7%
Reest en Wieden	2,91	-0,3%
Rijn en IJssel	2,98	3,8%
Rijnland	4,00	0,0%
Rivierenland ¹	4,27	0,0%
Roer en Overmaas	2,22	-8,2%
Scheldestromen	5,09	4,6%
Schieland en de Krimpenerwaard ¹	3,22	0,0%
Vallei en Veluwe	2,06	4,0%
Vechtstromen	3,44	2,1%
Zuiderzeeland	7,63	3,2%
Laagste	1,58	-8,2%
Gemiddelde	4,18	3,7%
Hoogste	7,63	13,4%

¹ Waterschap met afzonderlijke wegenheffing.

Deze wordt in een deel van het beheersgebied wordt gehever

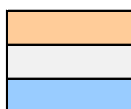
Het weergegeven tarief is het gewogen gemiddelde tarief

Legenda:

Relatief hoog

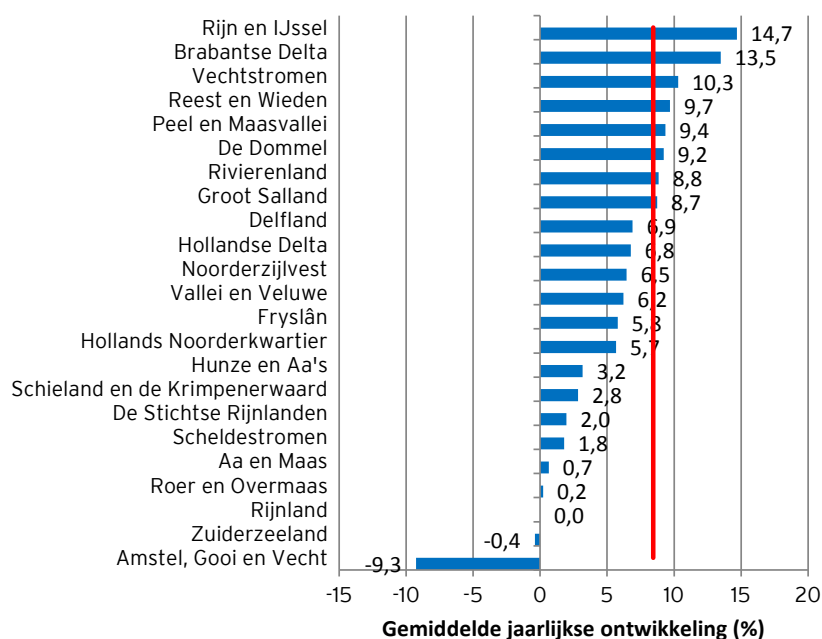
Rond de mediaan

Relatief laag

Tussen 2009 en 2015 zijn eigenaren van natuurgrond jaarlijks gemiddeld 8,4 procent meer gaan betalen. In 2009 betaalden zij gemiddeld 2,57 euro per hectare, in 2015 is dat gemiddeld 4,18 euro. In twee waterschappen is het tarief in 2015 lager dan in 2009. De daling is het grootst in Amstel, Gooi en Vecht. Het tarief daalt gemiddeld 9,3 procent per jaar, van 5,14 euro in 2009 tot 2,87 euro in 2015. De stijging is met gemiddeld 14,7 procent per jaar het sterkst in Rijn en IJssel. Eigenaren van natuurgrond betalen hier in 2015 1,67 per hectare meer dan in 2009.

Figuur 4 Gemiddelde jaarlijkse ontwikkeling tussen 2009 en 2015 van de heffing natuur

Verantwoording

Bij de berekeningen die ten grondslag liggen aan de gegevens in dit overzicht moesten op verschillende plaatsen uitgangspunten worden gekozen. Deze worden hieronder kort toegelicht.

Voor het inflatiepercentage is uitgegaan van de Decemberraming december 2014 van het CPB.

Tarieven binnen waterschappen

Binnen een waterschap kunnen op verschillende plaatsen verschillende tarieven worden gehanteerd. Dat kan komen doordat een waterschap een afzonderlijke heffing heeft voor het onderhoud van wegen (die niet in het gehele waterschap wordt geheven) of doordat er tariefdifferentiatie wordt toegepast (bij de heffingen gebouwd en ongebouwd). In deze gevallen zijn gewogen gemiddelde tarieven berekend voor het hele waterschapsgebied.

Gemiddelden

Waar in dit overzicht sprake is van gemiddelden over waterschappen gaat het om gewogen gemiddelden. Alle tarieven worden gewogen naar de relevante belastinggrondslag. De tarieven van de zuiveringsheffing zijn dus gewogen naar het aantal vervuilingseenheden, de ingezetenenheffing naar het aantal ingezetenen, de heffing gebouwd naar de woz-waarde en de heffing ongebouwd en natuur naar het aantal hectare ongebouwde grond en natuurgrond.

Heffing gebouwd

De ontwikkeling van de heffing gebouwd is berekend door te corrigeren voor de ontwikkeling van de woz-waarde. Hierbij is uitgegaan van de woz-waarde per gemeente zoals half januari 2015 bekend bij de Waarderingskamer. Voor de ontwikkeling van 2009 op 2015 is gebruik gemaakt van gegevens over de woz-waarde die het CBS publiceert op Statline.

Het bedrag dat in Nederland gemiddeld wordt betaald voor de heffing gebouwd is berekend op basis van de gemiddelde woz-waarde in het voorafgaande jaar (bron: CBS), verhoogd met het waarde stijgingspercentage (bron: Waarderingskamer) per gemeente.

Fusies

Tussen 2009 en 2015 zijn er verschillende fusies geweest tussen waterschappen. Scheldestromen, Vechtstromen en Vallei en Veluwe zijn in de onderzochte periode ontstaan uit fusies. Om de gegevens van 2009 en 2015 wel te kunnen vergelijken zijn voor 2009 gewogen gemiddelde tarieven berekend voor de gefuseerde waterschappen. De grondslagen (aantal vervuilingseenheden, ingezetenen, etc.) zijn gesommeerd.

Bijlage Waterschappen in 2015

Verkrijgbaar in de reeks COELO-rapporten

- 94-1 M.A. Allers, C.A. de Kam, *Advies over de kostentoedeling van waterschappen*, 1994.
- 95-1 M.A. Allers, C.G.M. Sterks, *Naar een geïntegreerd stelsel voor gesubsidieerde arbeid? Evaluatie van de voorstellen van de commissie Houben*, 1995.
- 95-2 M.A. Allers, *Inkomenseffecten van het gemeentelijk kwijtscheldingsbeleid*, 1995.
- 96-1 C.G.M. Sterks, M.A. Allers, *Herziening van de financiële verhouding en de lokale lastendruk*, 1996.
- 96-2 M.A. Allers, *Financiële gevolgen van de verruiming van het kwijtscheldingsbeleid van de gemeente Groningen*, 1996.
- 96-3 M.A. Allers, *Profijt van de gemeentelijke overheid. De invloed van het gemeentebeleid op de koopkracht van de minima in Groningen*, 1996.
- 96-4 M.A. Allers, *De Armoedenota en het minimabeleid in de gemeente Delfzijl*, 1996.
- 96-5 C.A. de Kam, M.A. Allers, *Om de loongrens. Verkenning van gevolgen van grondslagversmalling bij de premieheffing voor de Ziekenfondswet*, 1996.
- 97-1 M.A. Allers, *Tariefdifferentiatie in de OZB en de fiscale concurrentiepositie van de gemeente Groningen*, 1997.
- 97-2 C.G.M. Sterks, *Alternatieven voor milieuleges*, 1997.
- 97-3 M.A. Allers, *Gemeentelijke woonlasten voor water- en walbewoners vergeleken*, 1997.
- 97-4 A.J.W.M. Verhagen, *Criteria aan de verdeelmaatstaven van specifieke uitkeringen*, 1997.
- 98-1 M.A. Allers, *De invloed van de burger op de gemeentelijke belastingdruk*, 1998.
- 99-1 M.A. Allers, *Gemeentelijk minimabeleid en armoedeval*, 1999.
- 99-2 M.A. Allers, *Armoedebeleid en armoedeval in Vlaardingen*, 1999.
- 00-1 A.J.W.M. Verhagen, *COELO-Overzicht specifieke uitkeringen 1999, 2000*.
- 00-2 M.A. Allers, *Armoedebeleid en armoedeval in Soest*, 2000.
- 00-3 K. Grit, *Dynamiek van de lokale overheid. Economisering in Tilburg*, 2000.
- 00-4 M.A. Allers en A. Veenkamp, *Een woonlastenfonds voor Groningen?*, 2000.
- 00-5 M.A. Allers, *Armoedebeleid en armoedeval in Alphen aan den Rijn*, 2000.
- 00-6 M.A. Allers, *Armoedeval in Amsterdam, 2000-2001*, 2000.
- 00-7 M.A. Allers, *Het decentrale belastinggebied, de kwaliteit van de lokale afweging en de politieke participatie*, 2000.
- 01-1 A.J.W.M. Verhagen, *Voorstel voor wijziging van de Financiële-verhoudingswet en enkele andere wetten*, 2001.
- 02-1 E. Gerritsen, M.A. Allers, *Weerstandsvermogen en vermogenspositie gemeente Apeldoorn*, 2002.
- 02-2 E. Gerritsen, *Begrotingsvergelijking gemeente Zaanstad*, 2002.
- 02-3 M.A. Allers, *Armoedebeleid en armoedeval in Heerlen*, 2002.
- 02-4 M.A. Allers, *Herverdeeleffecten van de voorgenomen afschaffing van de OZB op woningen*, 2002.
- 02-5 E. Gerritsen, *Stille reserves van gemeenten*, 2002.
- 03-1 M.A. Allers, *Belastingoverzicht grote gemeenten 2003*, 2003.
- 03-2 M.A. Allers, *Koopkrachteffecten van afschaffing van de gebruikersheffing van de OZB op woningen*, 2003.

- 03-3 C. Hoeben, *Wie betaalt wat? kostentoedeling bij waterschappen*, 2003.
- 04-1 M.A. Allers, *Belastingoverzicht grote gemeenten 2004*, 2004.
- 04-2 M.A. Allers, *Financiële gevolgen van maximering van de OZB-tarieven*, 2004.
- 04-3 E. Gerritsen en C.G.M. Sterks, *Kostenontwikkeling in de waterketen 1990-2010*, 2004.
- 04-4 M.A. Allers en C. Hoeben, *Achtergronden van tariefstijgingen van gemeentelijke belastingen*, 2004.
- 04-5 C. Hoeben en E. Gerritsen, *Gevolgen invoering waterketentarief voor de lastenontwikkeling van huishoudens*, 2004.
- 05-1 C. Hoeben en E. Gerritsen, *Gevolgen van ontwikkelingen in de waterketen voor de lastendruk van huishoudens*, 2005.
- 05-2 M.A. Allers, *Belastingoverzicht grote gemeenten 2005*, 2005.
- 05-3 C. Hoeben, *Koopkrachtontwikkeling van ouderen, gehandicapten en chronisch zieken in Amsterdam*, 2005.
- 05-4 M.A. Allers, *Methoden voor het ontwikkelen van financiële verdeelmodellen*, 2005.
- 06-1 M.A. Allers, *Belastingoverzicht grote gemeenten 2006*, 2006.
- 06-2 C. Hoeben, *Kostentoerekening en kostendekking van gemeentelijke heffingen in Noordenveld*, 2006.
- 06-3 E. Gerritsen, C. Hoeben en J.Th. van der Veer, *Audit WB21: Kosten- en lastenontwikkeling ten gevolge van de NBW-opgave wateroverlast*, 2006.
- 07-1 M.A. Allers, A.S. Zeilstra, C. Hoeben en J.Th. van der Veer, *Belastingoverzicht grote gemeenten 2007*, 2007.
- 07-2 C. Hoeben en A.S. Zeilstra, *Kostprijsberekening en tariefbepaling gemeentelijke heffingen in De Marne*, 2007.
- 07-3 C. Hoeben en A.S. Zeilstra, *Kostprijsberekening en tariefbepaling gemeentelijke heffingen in Eemsum*, 2007.
- 07-4 C. Hoeben en A.S. Zeilstra, *Kostprijsberekening en tariefbepaling gemeentelijke heffingen in Winsum*, 2007.
- 07-5 M.A. Allers en B. Steiner, *Uitgavenbehoeften van Nederlandse gemeenten*, 2007.
- 08-1 M.A. Allers, L.A. Toolsema en A.S. Zeilstra, *De financiële positie van de gemeente Harlingen en de sturingsmogelijkheden van de raad*, 2008.
- 08-2 M.A. Allers, C. Hoeben, L.A. Toolsema en A.S. Zeilstra, *Belastingoverzicht grote gemeenten 2008*, 2008.
- 09-1 M.A. Allers, C. Hoeben en A.S. Zeilstra, *Belastingoverzicht grote gemeenten 2009*, 2009.
- 09-2 M.A. Allers en A.S. Zeilstra, *Bevolkingsdaling en gemeentelijke financiën*, 2009.
- 09-3 C. Hoeben, *Achtergrond tariefontwikkeling reinigingsheffingen 2009*, 2009.
- 09-4 A.S. Zeilstra, L.A. Toolsema en C. Hoeben, *Kosten en baten riolering en afvalinzameling en -verwerking in Capelle aan den IJssel*, 2009.
- 09-5 C. Hoeben, *Ontwikkeling van de lokale woonlasten voor eigenaren van woningen 1998 - 2009*, 2009.
- 10-1 M.A. Allers, L.A. Toolsema, C. Hoeben en J. Bolt, *Belastingoverzicht grote gemeenten 2010*, 2010.
- 10-2 M.A. Allers en J. Bolt, *Financiële gevolgen van de recessie voor de eigen inkomsten en uitgaven van gemeenten*, 2010.

- 10-3 C. Hoeben, *Ontwikkeling waterschapslasten in de periode 1998-2012*, 2010.
- 10-4 L.A. Toolsema, M.A. Allers, A.S. Zeilstra, *De toezichtlast van gemeenten op het gebied van de financiële functie*, 2010.
- 10-5 M.A. Allers, C. Hoeben, *Besparingsmogelijkheden in het waterbeheer*, 2010.
- 10-6 M.A. Allers, *Verevening conform het derde aspiratieniveau*, 2010.
- 10-7 M.A. Allers, C. Hoeben, *Bezuinigingen en crisisbeheersing: Financiële plannen van gemeenten, 2010-2012*, 2010
- 11-1 C. Hoeben, *Lastenontwikkeling als gevolg van de bijdrage door waterschappen aan het Hoogwaterbeschermingsprogramma*, 2011
- 11-2 M.A. Allers, C. Hoeben, *Kerngegevens belastingen grote gemeenten 2011*, 2011
- 12-1 M.A. Allers, C. Hoeben, *Kerngegevens belastingen grote gemeenten 2012*, 2012.
- 12-2 M.A. Allers, J. Veenstra en C. Hoeben, *Toereikendheid huidige kasgeldlimiet en renterisiconorm*, 2012
- 12-3 C. Hoeben, M.A. Allers, *Contra-expertise lastenontwikkeling door Project Gebonden Aandeel waterschappen aan het Hoogwater Beschermingsprogramma*, 2012
- 12-4 C. Hoeben, J.B. Geertsema, J. Veenstra, M.A. Allers, *Vorbereiding monitor doelmatigheidswinst in het waterbeheer*, 2012
- 12-5 C. Hoeben, M.A. Allers, *Robuustheid prognoses autonome lastenontwikkelingen bij waterschappen en drinkwaterwaterbedrijven*, 2012
- 12-6 C. Hoeben, *Vervolgonderzoek robuustheid prognoses autonome kostenontwikkelingen bij drinkwaterwaterbedrijven en waterschappen*, 2012
- 13-1 M.A. Allers, C. Hoeben, *Kerngegevens belastingen grote gemeenten 2013*, 2013
- 13-2 M.A. Allers, C. Hoeben, L. Janzen, J. Veenstra, B. Geertsema, E. Merkus, *Atlas van de lokale lasten. Algemene deel: Monitor van de ontwikkeling van de lokale lasten op macroniveau*, 2013
- 13-3 M.A. Allers, W. Vermeulen, *Kapitalisatie van de algemene uitkering uit het gemeentefonds in woningprijzen*, 2013
- 13-4 M.A. Allers, B. Steiner, C. Hoeben, J.B. Geertsema, *Gemeenten in perspectief*, 2013
- 13-5 J. Veenstra, H.M. Koolma, M.A. Allers, *De doelmatigheid van woningcorporaties in kaart gebracht*, 2013
- 14-1 L. Janzen, M.A. Allers, C. Hoeben, *Kerngegevens belastingen grote gemeenten 2014*, 2014
- 14-2 M.A. Allers, *Technische toets verdeelmodellen WWB/Participatiewet*, 2014.
- 14-3 M.A. Allers, C. Hoeben, L. Janzen, M. van Gelder, J.B. Geertsema, J. Veenstra, *Atlas van de lokale lasten 2014. Algemene deel: Monitor van de ontwikkeling van de lokale lasten op macroniveau*, 2014.
- 14-4 H. de Groot, M.A. Allers, *Gemeentelijke uitvoering van de WMO 2008-2012*, 2014.
- 14-5 C. Hoeben, L. Janzen, *Investerings in de infrastructuur in de gemeentelijke begrotingen*, 2014.

- 15-1 C. Hoeben, L. Janzen, Kerngegevens belastingen grote gemeenten 2015, 2015.
- 15-2 M.A. Allers, B. Steiner, *Gemeenten in perspectief 2014-2018*, 2015.
- 15-3 C. Hoeben, L. Janzen, *Gevolgen van gemeentelijke herindeling in Hoogeland en Eemsdelta voor de belastingdruk*, 2015.

Bovenstaande rapporten kunnen worden gedownload van Internet (www.coelo.nl), of besteld bij COELO, postbus 800, 9700 AV Groningen, telefoon 050 3637018.

Andere COELO-uitgaven:

Atlas van de lokale lasten. Verschijnt jaarlijks sinds 1997.

Atlas rijksuitkeringen aan gemeenten 2011

Atlas rijksuitkeringen aan gemeenten 2013

Meer informatie over COELO en COELO-publicaties is beschikbaar via www.coelo.nl